

Рецензія
на дисертацію Сидоренко Ольги Юріївни
«Мілітарний дискурс української прози початку ХХІ сторіччя»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 *Філологія*

Актуальність теми дисертації. У дисертації Сидоренко Ольги Юріївни порушено злободенну тему реагування української культури на російську неоколоніальну агресію, що виявляється у формуванні мілітарного дискурсу в сучасній літературі. У культурному, інформаційному просторі України протягом останніх двох десятиліть (від 2004 року й до тепер) активно створюються тексти, у яких відрефлексовано індивідуальний та суспільний досвід протистояння різним формам гібридної агресії, зокрема й діям колабораційної влади (тексти про революції 2004, 2013/2014 років), а також досвід безпосередньої та опосередкованої участі у війні, розв'язаній країною-агресором, долання її руйнівних наслідків. Хоча цей дискурс усе ще нарощує свій текстовий фактаж і кульмінаційні сторінки в протистоянні України й росії ще не написані, він (дискурс) потребує літературознавчої рецепції передусім в аспектах наративних, інтерпретативних, жанрових. Враховуючи, що мілітарна література сьогодні значно розширила свій «ареал», освоїла мережеві ресурси, розвивається в тісному контакті з різноманітними культурними проєктами (фестивалями, форумами, виставками тощо), у дисертації доречно йдеться саме про «дискурс», що подає зріз (нон)фікціональної рефлексії досвіду війни більш стереоскопічно. Той факт, що мілітарний дискурс існує в сучасній літературі поряд з іншими ідейно-художніми форматами, зумовлює актуальність окреслення в дисертації його концептуальних особливостей, зокрема наративних стратегій його репрезентації. Наратологічний аналіз, новий історизм, рецептивна естетика, біографічний, зіставний методи дослідження, доцільно застосовані в роботі задля вирішення її дослідницьких завдань, – в авангарді сучасного літературознавства, яке має оперативно реагувати на виклики дійсності, що матеріалізується в калейдоскопі «голосів», свідчень, вражень, досвідів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі української літератури Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Тема дисертації пов'язана з науково-дослідною темою кафедри «Поетика художнього тексту: естетика різноманітності» (номер державної реєстрації 0122U001277). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол №3 від 27 жовтня 2020 р.).

Формулювання наукової задачі, нове вирішення якої одержане в дисертації. Мета дослідження О. Ю. Сидоренко полягає у виокремленні та дослідженні провідних художньо-текстових стратегій української мілітарної прози періодів гібридної російсько-української війни (2014–2022 рр.) та після повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року з урахуванням вітчизняного історико-літературного та соціального контексту початку ХХІ сторіччя. Під час дослідження здобувачка успішно вирішила такі завдання:

- узагальнити критичну рецепцію художніх прозових мілітарних текстів у сучасному літературознавстві;
- окреслити поточну літературну ситуацію та історико-літературний контекст української прози початку ХХІ сторіччя як художні й позахудожні чинники акцентуації мілітарного дискурсу;
- виявити основні жанрові моделі й текстові стратегії майданної літератури початку ХХІ сторіччя як передвісника мілітарного дискурсу, на основі якого він викристалізувався;
- визначити специфіку сучасної мілітарної прози у вітчизняній літературі як особливого типу дискурсу;
- увиразнити художньо-текстові стратегії мілітарної прози періоду АТО/ООС (2014–2022 рр.) в аспектах проблематизації війни та героя, поляризації гендерних ролей, явища інфантильності/деінфантилізації, особливостей жанрового наративу текстів;
- систематизувати й дослідити літературно-культурну ситуацію періоду ескалації російсько-української гібридної війни та військової інтервенції після лютого 2022 року на прикладі художніх антологій, що віддзеркалюють

специфіку дискурсу в наративному форматі колективного досвіду і репрезентують соціальний дискурс різних інтелектуальних еліт щодо певної проблеми;

– розкрити специфіку функціонування сегменту підліткової та дитячої літератури в період російсько-української війни, виокремити панівні стратегії інтеграції дітей і підлітків у мілітарний контекст, що дає змогу розглядати літературу для дітей як окремий дискурс всередині мілітарного.

Наукова новизна отриманих автором результатів. У дисертації вперше майданну літературу потрактовано як невід’ємну складову мілітарного дискурсу української прози, здійснено системне дослідження останньої в зіставленні з текстами періоду АТО/ООС, а також уперше окреслено провідні художні стратегії репрезентативних для цього дискурсу текстів. Центральний об’єкт дослідження Ольги Сидоренко – мілітарний дискурс – слушно подано в роботі як сукупність літературних текстів на мілітарну тематику, що постали результатом мобілізації культурного, літературного фронтів з посиленням гібридної агресії росії проти України за останні два десятиріччя. Потребу виокремлення дискурсу такого типу поряд з іншими в сучасному літературному процесі обґрунтовано переконливо, як і безперечний факт існування фахової та аматорської мілітарної літератури різних жанрів. Уперше в дисертації О. Ю. Сидоренко визначено, схарактеризовано жанрові моделі та текстові стратегії мілітарної прози, проаналізовано антології відповідної тематики останніх років, висвітлено соціальні аспекти мілітарного дискурсу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх використання поглибить вивчення сучасної української літератури; вони стануть у нагоді під час підготовки спецкурсів і спецсемінарів із проблем сучасної української літератури. Результати дослідження можуть бути використані під час написання курсових, кваліфікаційних (бакалаврських, магістерських) робіт, при укладанні підручників, посібників, довідників. Дисертація може слугувати підґрунтям для студій, сфокусованих на дослідженні мілітарного дискурсу у вітчизняній літературі, що в найближчі десятиліття прогнозовано буде провідним.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Дослідження є новаторським, здійсненим на широкому й репрезентативному літературному матеріалі, його висновки обґрунтовані й не викликають сумнівів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація написана самостійно. Усі результати отримані безпосередньо автором, наукові статті виконано без участі співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію обговорено й схвалено на міжкафедральному літературознавчому семінарі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол №1 від 31 січня 2024 року). Основні положення дисертації оприлюднено в доповідях на наукових конференціях і наукових форумах: Міжнародна міждисциплінарна наукова конференція «Між жорстокістю і героїзмом. Людина, суспільство, культура і технології перед загрозою війни» (22–25 вересня 2022 року, м. Зелена Гура, Польща – м. Київ, Україна); III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Russia – Ukraine War: Consequences for the World» (2–3 березня 2023 року, м. Дніпро); IV науковий форум Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності «Революція Гідності: на шляху до історії», фокус-тема «Майдани і російсько-українська війна в національному та глобальному вимірах» (17–18 листопада 2022 року, м. Київ); VIII Всеукраїнська наукова конференція «Література, опалена війною: (кон)тексти, їхня рецепція та інтерпретація», присвячена 105-річчю від дня народження Олеся Гончара (12 квітня 2023 р., м. Дніпро); IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Russia – Ukraine War: Consequences for the World» (1-2 лютого 2024 року, м. Дніпро).

Мова і стиль роботи. Мова і стиль дисертації відповідають вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, виклад змісту роботи послідовний, логічний.

Публікації. За темою дисертації здійснено 10 наукових публікацій. Результати дослідження викладено в 4 статтях у наукових фахових виданнях

України, 4 – в інших періодичних наукових виданнях, 2 – у співавторстві та в 3 тезах доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок, із них – 180 сторінок основного тексту, список використаних джерел – 218 позицій.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено об'єкт і предмет, зазначено основні методи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію роботи.

У першому розділі висвітлено теоретико-методологічні засади вивчення мілітарного дискурсу. У п.1.1 висвітлено інтердисциплінарний характер поняття дискурсу. Ще два пункти (1.2 та 1.3) розділу 1 присвячені огляду літературознавчої рецепції мілітарної літератури, визначенню соціологічного, культурно-історичного та інших ракурсів дослідження.

Аналітичні розділи структуровані відповідно до запропонованої в роботі хронології розгортання мілітарного дискурсу в українській літературі. Розділ 2 присвячено послідовному висвітленню стадій розвитку мілітарної прози – від майданної літератури (2.1), текстів про Революцію Гідності (2.2) до сучасних текстів на мілітарну тематику (2.3). У розділі 3 досліджено проблематику та текстові стратегії мілітарної прози періоду гібридної війни (2014–2022), зокрема враховано й гендерні особливості окреслених текстових стратегій (3.2). У розділі 4 йдеться про новітню мілітарну прозу останніх двох років, зокрема розглянуто окремі текстові стратегії в антологіях та підлітковій літературі відповідної тематики (4.2 та 4.3).

У висновках узагальнено результати проведеного дослідження.

Окремі дискусійні питання і зауваження.

1. Попри те, що сучасна війна має чимало гібридних форм, триває часто без оголошення воєнного стану, без обстрілів і фронтів, виникає питання, що слугує диференційним критерієм чи критеріями виокремлення мілітарного дискурсу й окреслення його меж: тема /проблема / картини збройної війни?

Активної і / або пасивної боротьби без зброї? Чи охоплюється мілітарним дискурсом тема / проблема конфронтації в суспільстві? Міжнаціональні / міждержавні колізії?

2. Із суджень здобувачки впливає належність і майданної, і мілітарної літератури до мілітарного дискурсу, вказано й текстові стратегії, що притаманні їм обом, як-от акцентуація процесів деінфантилізації українського суспільства. Виникає питання щодо критеріїв їхнього розрізнення – за тематикою? За хронологією? За художніми стратегіями? Власне дослідна пропозиція хронологічно диференціювати майданну та власне мілітарну літератури як різні етапи формування мілітарного дискурсу цілком можлива, але, як видається, потребує чіткішого прояснення в тексті студії.

3. Хоча визначені у розділах 2 та 3 основні ознаки мілітарного дискурсу та провідні стратегії мілітарної літератури, а саме – патріотичний, онтологічно-національний та філософсько-екзистенційний виміри осмислення війни, не викликають заперечень, детально проаналізовані в п.3.2 романи «Доця» Горіха Зерня та «Сліди на дорозі» Маркуса не уналежнені в тексті роботи до жодної з них. Виникає запитання, чи всі мілітарні тексти репрезентують три названі стратегії, чи є тексти, які лишаються поза ними? Очікувалося, звісно, що в роботі буде послідовно проаналізовано твори, що найяскравіше репрезентують патріотичний, онтологічно-національний та філософсько-екзистенційний виміри, утім, здобувачка пішла іншим шляхом.

4. Робота б виграла, якби дисертантка подекуди проводила паралелі із сучасною українською фільмографією. Скажімо, спостереження художньої трансформації архетипу дому в антології «Ода до України» блискуче унаочнює стрічка «Толока» (2020, реж. Мих. Ілленко), що цілком вписується в аналізований у роботі дискурсивний простір.

Загальний висновок. За науковою новизною, актуальністю, теоретичною та практичною цінністю, масштабністю проведеного дослідження, широтою охопленого матеріалу, глибиною аналізу, обґрунтованістю та інформативністю висновків дисертація Ольги Юріївни Сидоренко на тему «Мілітарний дискурс української прози початку ХХІ сторіччя»

відповідає всім вимогам «Порядку про присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.02.2022, а її авторка, Сидоренко Ольга Юріївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Ольга ШАФ

Учений секретар

Тетяна ХОДАНЕН